

MAŁGORZATA ULATOWSKA

EKONOMICZNE DETERMINANTY POLITYKI ELEKTROENERGETYCZNEJ W POLSCE I INNYCH KRAJACH UE

Promotor: Prof. dr hab. Andrzej Czyżewski, prof. zw. UEP

Recenzenci: Prof. dr hab. Andrzej Herman, prof. nadzw. SGH

Prof. dr hab. Kazimierz Pająk, prof. zw. UEP

Obrona odbyła się 4 października 2012 roku na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu.

1. UZASADNIENIE WYBORU TEMATU

O wyborze tematu zadecydowała istotność problematyki budującego się rynku energii elektrycznej w Europie w oparciu o uwarunkowania globalne i narodowe oraz fakt, że kształtowana przez państwa członkowskie polityka elektroenergetyczna UE w pewnych aspektach nie jest tożsama z narodowymi politykami. W krajach UE dostosowywanie narodowych sektorów elektroenergetycznych do funkcjonowania na europejskim rynku energii elektrycznej występuje na różnym poziomie. Z jednej strony wynika to z uwarunkowań ekonomicznych i przyjętej polityki, z drugiej strony z poglądu, że strategiczny charakter tego sektora, ze względu na bezpieczeństwo energetyczne danego kraju nie powinien być pozbawiony kontroli państwa. Wymienione kwestie stały się podstawą do podjętych w rozprawie badań.

2. CEL GŁÓWNY, CELE CZĄSTKOWE ORAZ PRZYJĘTE HIPOTEZY BADAWCZE

Podstawowym celem pracy jest określenie kryteriów zbieżności dla realizacji wspólnej polityki elektroenergetycznej i konkurencyjności rynku energii elektrycznej. Od lat 70 ubiegłego wieku następowała zmiana kierunków polityki elektroenergetycznej z nadrzędnego celu zapewnienia bezpieczeństwa dostaw pa-

liw i energii elektrycznej na liberalizację przede wszystkim sektorów sieciowych: gazowniczego i elektroenergetycznego. Początek nowego XXI wieku zaznaczył się dalszym utrzymaniem liberalizacji, jednakże z przywróceniem rangi bezpieczeństwa energetycznego, i to na poziomie narodowym jak i unijnym. Występujące zagrożenia braku energii elektrycznej w okresie szczytowego zapotrzebowania oraz faktyczne zakłócenia dostaw energii elektrycznej utożsamione zostało ze spowolnieniem tempa inwestowania w nowy potencjał wytwórczy i sieciowy. Do osiągnięcia celu głównego wyznaczono cele pomocnicze pozwalające na:

- określenie stopnia wdrożenia elektroenergetycznego prawodawstwa przyjętego przez UE do polskich uregulowań prawnych i ustanowionych kierunków polityki elektroenergetycznej oraz porównanie prawa unijnego do praw obowiązujących w wybranych krajach członkowskich w zakresie wytwarzania, dystrybucji i obrotu energii elektrycznej oraz ochrony środowiska,
- podjęcie próby oceny ekonomicznych i społecznych dostosowań polskich grup energetycznych do funkcjonowania na wspólnym rynku energii elektrycznej w UE,
- zdiagnozowanie zależności korelacyjnych otoczenia makroekonomicznego z wielkościami określającymi rynek energii elektrycznej w Polsce,
- wskazanie makro i mikroekonomicznych uwarunkowań oraz ich znaczenia dla wzrostu majątku trwałego europejskich koncernów elektroenergetycznych i polskich spółek wytwarzania, dystrybucji i obrotu,
- określenie relacji i powiązań w strukturze majątkowo-kapitałowej oraz zyskowności i kapitałowości majątku w europejskich koncernach elektroenergetycznych.

Przyjęto hipotezę, że w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej zachodzą procesy konwergencji w polityce elektroenergetycznej.

Dla jej zbadania określono dwie hipotezy cząstkowe, które poddano weryfikacji:

- stopień wdrażania prawa unijnego do praw krajowych w odniesieniu do energii elektrycznej zależy od przyjętego kierunku narodowej polityki elektroenergetycznej.
- przyjęta przez europejskie koncerny elektroenergetyczne strategia stałego zwiększania wpływu na tworzenie wspólnego europejskiego rynku energii elektrycznej wynika z systematycznego rozwoju, przejęć i fuzji kolejnych przedsiębiorstw.

Podmiotami realizującymi narodowe polityki elektroenergetyczne w zakresie bezpieczeństwa dostaw energii elektrycznej i jednocześnie właścicielami majątku wytwórczego i sieciowego są koncerny energetyczne. Do badania wpływu czynników ekonomicznych na kierunki narodowych polityk elektroenergetycznych wybrane zostały największe europejskie koncerny oraz państwa spółek dominujących, kształtujące narodowe i unijne polityki elektroenergetyczne.

3. ZAKRES PRACY, ŹRÓDŁA DANYCH I METODY BADAWCZE

Zakresem podmiotowym pracy objęte zostały największe europejskie koncerny energetyczne o zasięgu globalnym, generujące największe przychody wśród przedsiębiorstw energetycznych krajów UE. Skupiają one w swych strukturach różne rodzaje działalności: od wydobywania węgla poprzez wytwarzanie, transport i sprzedaż energii elektrycznej. Obejmują swoją działalnością inne kraje na różnych kontynentach, ale ich główne siedziby znajdują się w kraju członkowskim UE. Zakres czasowy zawarty został w przedziale dwunastu lat: 1998–2009. Odnosząc się do wstąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku, okres przedakcesyjny i po integracji z UE dotyczył odpowiednio po 6 lat. Zakres przestrzenny objął w części teoretycznej i empirycznej wybrane kraje Unii Europejskiej, w tym Polskę.

W badaniach wykorzystano materiały źródłowe pochodzące z koncernów – sprawozdania finansowe oraz z podmiotów statystycznych – wskaźniki makroekonomiczne Polski i wybranych innych krajów UE. Analiza danych źródłowych oparta została na informacjach zawartych w:

- Raportach rocznych europejskich koncernów energetycznych,
- Sytuacji finansowej przedsiębiorstw elektroenergetyki, ARE,
- Raportach rocznych NBP,
- Analizie wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej, NIK,
- Opracowaniach statystycznych GUS,
- Opracowaniach statystycznych Unii Europejskiej,
- Opracowaniach MSP, MG, URE, UOKiK, NIK.

Ponadto wykorzystano artykuły z czasopism fachowych, wydawanych przez spółki działające w branży oraz przez wydawnictwa niezależne, firmy konsultingowe, itp. Zastosowane zostały następujące mierniki i metody badawcze:

- cenowa i dochodowa elastyczność popytu (współzależność),
- analiza zależności korelacyjnej,
- metoda skupień Warda,
- analiza dyskryminacyjna, logitowa, probitowa,
- regresja wieloraka.

Wykorzystanie dedukcyjnej metody badawczej pozwoliło na podjęcie próby oceny dostosowywania elektroenergetycznych polityk narodowych do unijnych uwarunkowań prawnych, kształtujących jednolity europejski rynek energii elektrycznej.

4. WNIOSKI

Celem niniejszej rozprawy było określenie kryteriów zbieżności dla realizacji wspólnej polityki elektroenergetycznej i konkurencyjności rynku energii elektrycznej. W działalności sektora elektroenergetycznego: wytwarzaniu i dystrybucji majątek trwały stanowi około 80% aktywów ogółem i dla koncernów stanowi

on podstawowe źródło generowania zysku. Prawo UE zobowiązało kraje członkowskie do utrzymania go w stanie gwarantującym nieprzerwane dostarczanie energii elektrycznej odbiorcom finalnym. Wspólnotowa polityka uwzględniając w prognozach stałe zwiększanie zużycia energii elektrycznej wezwwała członków UE do poprawy efektywności energetycznej, wzrostu bezpieczeństwa dostaw, ochrony środowiska, dywersyfikacji struktury wytwarzania energii z uwzględnieniem OZE. Te główne cele przejęte do polityk narodowych niepodważalnie wiążą się z inwestowaniem w rzeczowe aktywa trwałe i dotyczą wszystkich krajów UE. Stąd podjęto próbę określenia prawdopodobieństwa występowania czynników ekonomicznych determinujących właśnie rozwój majątku trwałego w badanych koncernach energetycznych.

Określając relacje i powiązania w strukturze kapitałowo-majątkowej badanych koncernów należy podkreślić, iż struktura ich własności nie jest jednolita. Majątek dwóch największych koncernów jest własnością państw Francji i Szwecji (we Francji prawnie unormowano obowiązkowe minimum 70% własności państwa koncernu EdF), natomiast pozostałe koncerny notowane są na krajowych giełdach papierów wartościowych. Przedsiębiorstwa funkcjonujące w Wielkiej Brytanii, Hiszpanii i Belgii są spółkami zależnymi w strukturze koncernów niemieckich i włoskiego. Poszczególne koncerny energetyczne obsługują odbiorców energii elektrycznej wielu krajów na poziomie od prawie 6 mln odbiorców (szwedzki Vattenfall) do blisko 50 mln odbiorców (włoski ENEL). Polska liczy ogółem 16 mln odbiorców. Ilość odbiorców energii elektrycznej w poszczególnych koncernach wynika z przeprowadzonych transakcji kapitałowych (ekspansji na rynki zewnętrzne), a nie z handlu energią z zagranicą. Polityka UE zawiera zapisy regulujące funkcjonowanie wspólnego rynku energii, jednakże polityki narodowe ukierunkowane są na zabezpieczenie podaży energii na rynkach wewnętrznych poszczególnych krajów. W badanych krajach uzależnienie elektroenergetyczne (import netto do zużycia energii elektrycznej ogółem) jest marginalne, a nawet wręcz nie występuje. Jedynie we Włoszech zależność od dostaw z importu dochodziło w badanym okresie do 18% ogólnego zużycia. Handel międzynarodowy energią elektryczną jest ograniczony brakiem sieci transgranicznych między sąsiadującymi krajami.

Na podstawie przeprowadzenia analizy dyskryminacyjnej można uznać, że dominujące koncerny europejskie wykazują podobieństwo w realizowaniu przyjętych przez właścicieli ekonomiczno-finansowych warunków rozwoju, a wyraźnie odróżniły się tylko spółki elektroenergetyczne w Polsce. Największy wkład w rozróżnienie koncernów miały czynniki zewnętrzne (zużycie energii elektrycznej w TWh i dług publiczny w % PKB), a ściślej wskaźniki makroekonomiczne państw, w których znajdują się siedziby spółek dominujących koncernów. Wyniki analiz logitowej i probitowej pokazują, że prawdopodobieństwo wzrostu rzeczowych aktywów trwałych badanych koncernów energetycznych jest uwarunkowane pogorszeniem się koniunktury w krajach, w których znajdują się siedziby spółek dominujących tych koncernów. Jednostkowy wzrost tempa zmian realnego PKB powoduje spadek prawdopodobieństwa wystąpienia wzrostu

środków trwałych o 1,5 razy, natomiast jednostkowy wzrost długu publicznego w % PKB skutkuje spadkiem prawdopodobieństwa wystąpienia wzrostu środków trwałych o 1,05 razy, czyli w nieco mniejszym stopniu. Oznacza to, że podejmowane decyzje o kierunku strategii działania koncernów wyznaczane są aktualnym stanem gospodarki danego kraju i przyjętymi narodowymi politykami elektroenergetycznymi. O rozwoju przedsiębiorstw decydują narodowe uwarunkowania makroekonomiczne w poszczególnych krajach UE. Na podstawie analizy regresji wielorakiej został sprecyzowany wpływ zmiennych niezależnych na ilościowy (a nie binarny) wzrost wartości środków trwałych. Zgodnie z wynikami analizy, jeżeli wskaźnik pozycji kredytowej (jedyna istotna zmienna w modelu) wzrośnie o jednostkę (1 punkt proc.), to tempo zmian środków trwałych wzrośnie średnio o 0,13 punktu procentowego. Okazało się jednak, że model ten wyjaśnia jedynie 12% zmienności tempa zmian rzeczowych aktywów trwałych, nie jest zatem wiarygodnym narzędziem do symulowania, co dzieje się z majątkiem trwałym pod wpływem zmian wskaźnika pozycji kredytowej. Można jednak uznać, że wynik tej analizy jest dopełnieniem wyniku analizy logitowej, ponieważ wzrost relacji należności do zobowiązań kupieckich występuje głównie w okresie pogorszenia się koniunktury, a tym samym sytuacji finansowej podmiotów gospodarczych oraz konsumentów.

Przyjęte cele rozprawy oraz przeprowadzone badanie pozwoliły zweryfikować hipotezę główną oraz hipotezy cząstkowe. Poniżej sformułowano następujące wnioski:

- kierunki i główne cele narodowych polityk elektroenergetycznych wyznaczone są przez unijne normy prawne i umowy regulujące wszelkie aspekty rozwoju wspólnego rynku energii, zatwierdzone przez państwa członkowskie, jednakże z uwzględnieniem specyfiki uwarunkowań narodowych,
- czynniki makroekonomiczne: tempo zmian realnego PKB, popytu krajowego i nakładów inwestycyjnych wyznaczają zwiększenie produkcji energii elektrycznej. Ich wzrost powoduje zwiększenie zapotrzebowania na energię elektryczną, a tym samym zobowiązuje przedsiębiorstwa elektroenergetyczne do zapewnienia zwiększonych dostaw energii odbiorcom finalnym,
- polityka właścicielska badanych koncernów europejskich skupiona została na przejmowaniu zagranicznych rynków energii elektrycznej. Ich decyzje inwestycyjne, oprócz utrzymania zdolności do zapewnienia dostaw energii odbiorcom, dotyczą również przeprowadzania transakcji na rynkach kapitałowych. Wyniki analizy logitowej wskazały na występowanie prawdopodobieństwa wzrostu aktywów trwałych koncernów w okresie pogorszenia się koniunktury. Oznacza to, że pogarszająca się sytuacja gospodarcza skłania kraje zachodniej Europy do wykorzystywania skutków kryzysów do przeprowadzania transakcji inwestycyjnych,
- na podstawie analizy dyskryminacyjnej wyraźnie widać, że polityka elektroenergetyczna Polski znacznie różni się od polityki dominujących koncernów. Majątek czterech grup energetycznych w Polsce pozostaje na podobnym poziomie w całym badanym okresie 12 lat, bez względu na

koniunkturę. Większościowy właściciel akcji – Skarb Państwa łączy wzrost nowych inwestycji ze sprzedażą akcji przedsiębiorstw elektroenergetycznych inwestorowi strategicznemu, który zrealizuje inwestycje określone w pakiecie prywatyzacyjnym,

- skala nadzoru właścicielskiego nad przedsiębiorstwami elektroenergetycznymi uzależniona jest od prowadzonej polityki właścicielskiej danego kraju. Przedsiębiorstwa krajów starej UE skupione są w strukturze wielkich koncernów jako spółki dominujące bądź zależne.

Na podstawie powyższych wniosków można potwierdzić słuszność przyjętej hipotezy głównej i częściowych dotyczących dostosowywania krajowych norm prawnych do unijnych, jednakże z uwzględnieniem narodowych polityk elektroenergetycznych. Stały rozwój największych europejskich koncernów energetycznych i nadal trwające ich uczestnictwo na międzynarodowych rynkach kapitałowych jest efektem przyjętej przez nie strategii stałego zwiększania wpływu na tworzenie wspólnego europejskiego rynku energii elektrycznej, o czym mówi druga hipoteza częściowa. Inwestowanie w akcje spółek nie wynika jednak z wolnych środków finansowych – potwierdza to wysoki udział kapitału obcego w kapitałach ogółem badanych koncernów. Wykorzystywane są w ten sposób dostępne narzędzia do realizacji przyjętych celów narodowej polityki elektroenergetycznej. Sektor elektroenergetyczny jest uznawany przez rządy krajów UE za strategiczny i polityki elektroenergetyczne są ściśle związane z kierunkami przyjętymi przez te rządy, uwzględniające przede wszystkim zapewnienie bezpieczeństwa elektroenergetycznego w warunkach funkcjonowania krajowego rynku energii elektrycznej.

*dr Małgorzata Ulatowska
ENE Operator Sp. z o.o.
malulat@interia.pl*